

Piirustukset pimeyden hehkulangat... / Jan Kenneth Weckman Taide-lehti 1/1980

"Lähdetään retkelle. Ajatellaan jotain oikein ikävää, vankeutta. Tai kylmää geometrista muotoa, jota lähestyy kone. Aavistamme, että saapuminen merkitsee tuhoa mutta myös vapautumista. Emme tietenkään anna vapaaehtoisesti pois venkeuttamme. Ajatukset lentävät viikatteinä meitä kohti pyörien vinhaa vauhtia akselien ympäri, navat tähtitarhoina taivaalla.

Toivomme myrskyn silmien yhdistyvän kertakaikkiseksi rankaisevaksi katseeksi, rauhan sateeksi. On mahdotonta kuulla mitään selityksiä ujelluksen, myrskyn jyrinän ja varjojen alla. Tiedämme, emme varmasti, että häviötä seuraa voitto. Yritämme olla luottavaisin mielin astuessamme virtaan. Punaiset merkkivalot syttyvät nimien ja esineiden välillä, väliimme syntyy ajatuksia kuolaavia järjestelmiä. Minua voisi verrata yöperhoseen, ajatukseni sen askeliin lasivuoren hehkuvalla seinämällä katse kiinnittyneenä itseni tietämättä pimeyden hehkulankaan, hurmostilassa. Sikaolemuksestaan tietämätön sika. Ihmisyydestään tietämätön ihminen. Vain hetkeä ennen katkaisijan paluuta alkuasentoon, kone sammutetaan, se jää vartioimaan seuraavat vuosituhannet uskontoaan julistaen. Jään seuraamaan tapahtumia."

Samaan hengenvetoon haluaisin jatkaa: yritin pohtia, miten jokin työ määritellään piirustukseksi. Epäonnistuin. Sitä paitsi se on täysin yhdentekevää. Minun on lähestyttävä tätä artikkelia-aikomusta toiselta kantilta. Minulla on siis jo kuva edessäni. Mitä subjektiivisia liikkeitä olen tuohon kuvaan itsestäni pannut? Mikä on tuon kuvan, tuon "piirustuksen" suhde itseeni? Kun tarkastelen kuvaa aivan yksinkertaisesti katselemalla, näen että siihen on rakennettu, säilytetty ja poistettu jotain materiaalista ainetta. Mielessäni soivat kaikenlaiset käsitteet, abstraktio, itseilmaisu ja kaikenlaiset ristiriidat taiteen olemuksesta. Liian usein näitä käsitteitä, näitä ristiriitoja, anteeksi, liian usein olen itse käyttänyt ja osoittanut älyllistä velttoutta puheissani, keskusteluissa. Enkö voisi kuitenkin aloittaa tästä, tunnustaa tämän sekasorron....

Tarkastellessani paperin pintaa lähemmin, huomaan, että sekin jonka luulin kadonneeksi itseasiassa on jättänyt paperiin jälkensä. Harmaa, hauras viiva, välillä kadotan sen näkyvistä mutta voin erottaa paperilla painauman, siellä täällä näkyy jälkien kerrostumia, peitevärin läpi kuulua vanha merkki uuden vieressä.

Tiedän, että nuo jäljet ilmaisevat pienen osan ruumiini hermostollisesta liikkeestä, joita myös osaksi tiedostan, ajatuksina, mielen kuvina, päätöksinä. Nuo jäljet ovat osa itseäni, heijastuksen heijastuksia, kaksinkertaisia jälkiä todellisuudesta nyt eläen uutta yksinkertaista todellisuuttaan.

Voinko sanoa suhteeni tuon virikkeiden ilmentymän ja subjektiivisen elämäni välillä olevan suora ja mutkaton? Ajattelenko samalla tavalla kuin tuo piirustus? Vastaus on epäröimättä ei, ja kyllä. Tunnen itseäni hieman. Mutta on syntynyt myös jotain mikä itsellenikin on uutta.

Katselen omia ajatuksiani, olen valloittanut itseäni lisää. Mutta en osaa sanoa, missä kulkee raja minun ja sinun välillä.

Huomaan myös, että pintaan jääneet jäljet ovat samalla jälkiä sekä onnistumisesta, sensuurin läpäisemisestä, että merkki siitä mikä esti, jarrutti, tuhosi ja yritti tuhota, kuva sensuurista.

#

Niin, vapautuminen, ilmentäminen on tuskin mahdollista ilman edeltävää vankeutta, ilmenemättömyyttä. Vapautunut työskentely on työtä rajoituksiensa kanssa. Tähän ei romantikko suostu. Pimeys täytyy räjäyttää valoksi, ilmenemätln vapauden tilaksi. Tulevaisuudelta valloitettava utopia!

###

Cézannen tai vaikkapa Aimo Kanervaan, joka akvarelleihinsa "ottaa pilven selkensä takaa" sopinee renessanssiajan Leone Battista Albertin mielipide: "*...maalauksen sulo ei ole yhtä miellyttävää kuin se on välttämätöntä. Demetriukselta, vanhan ajan maalarilta, jäi saavuttamatta korkein ylistys siksi että hän pyrki toteuttamaan luonnon mukaan enemmän kuin suloisuuden mukaan. Kaikesta kauniista on otettava oma kiitollisin osa, on sinnikkäästi harjoiteltava kauneuden esittämistä. Tämä voi olla vaikeata koska täydellinen sulo ei ole yhdessä paikassa, vaan siellä täällä hajallaan ja harvassa ruumiissa...*".

Romantiikan "sokerikuorrutuksia" (Zola) ja akateemista "Keski-ajan" pimeyttä vastaan Cézanne asetti valon, luonnon ja klassisen selkeyden, jonka takaa aavistamme "Renessanssin", uudestisyntyneen katseen.

Myöhemmällä iällä Cézannen oli tapana sanoa Monet´sta puhuttaessa: "Hän on pelkkä silmä" Lisäen: "Mutta millainen silmä!" Kritiikki vastentahtoisesta kiitoksesta huolimatta kohdistui, kuten Göran Schildt luonnehtii asiaa Cézanne-biografiassaan: "impressionistien konstruktivisen selkeyden puutteeseen, heidän painottaessaan ainoastaan valon rekisteröimistä".

Mutta tänään emme enää näe Cézannen tahtoa selkeyteen niinkään objektiivisuutena (kuten vielä Herbert Read tahtoisii sanoa modernin maalaustaiteen historiassaan), ei niinkään suloisen parannetun luonnon löytämisenä kuin juuri ekspressionistisena eleenä, selkeyden hurmiona. Liian paljon on hänen jälkeensä virrannut silmiemme editse, liian paljon

psykologiaa uskoaksemme, liian paljon hävitystä luottaaksemme. (Tässä ristiriidassa luonto näyttää olevan ainoa varma häviäjä). Sama ristiriita on myös Cézannen jälkeisen taiteen ristiriita, jota hänkin tietämättään ennakoiti, ellei sittenkin tiennyt tätä sanoessaan: "Olen löytämäni tiellä primitivisti". Todellakin, matkalla hävitykseen ja vieraantumiseen, hän oli vasta primitivisti - romantiikkaa vastaan taistellessaan edelleen romantikko, riippuvainen vastakohdastaan.

Ja 1. Maailmansodan varjossa Paul Klee "lensi raunioiden yli":

"1915. Sydän, joka tälle maailmalle sykkii, näyttää minussa kuolettavasti haavoittuneen. Aivan kuin pelkät muistot sitoisivat minut "näihin" asioihin... Olemmeko muuttumassa kristallin muotoon?"

Mozart pelastui (hänen infernoaan unohtamatta) ilon puolelle, useimmiten. Ken ei tätä ymmärrä, voisi sekoittaa hänet kristallit-tyyppiin.

Jättää tämänpuoleinen ja siirtää toimintansa tuonpuoleiseen maailmaan missä täydellinen kyllä on mahdollista. Abstraktio.

Ennenkuulumatonta tämä viileä romantiikka ilman pateettisuutta.

Kuta hirvittävämpi tämä maailma on (kuten juuri nyt) sitä abstraktimpi taiteemme, kun taas onnellinen maailma synnyttää tämän puoleista taidetta.

Tänään on eilisen muuntumista. Suuressa muotojen kuilussa makaavat särkyneet palaset, joihin osaksi vielä takerrumme. Ne tarjoavat aineksistaan abstraktioita. Epäaitojen elementtien kaatopaikka epäpuhtaiden kristallien tekemiseen.

Näin tänään.

Mutta: Kokonainen kristallikimppu vuosi kerran verta. Luulin kuolevani, sotaa ja kuolemaa.

Mutta miten voisin kuolla, minä joka olen kristalli?"

MINÄ KRISTALLI.

Minussa on jo kauan ollut tämä sota. Siksi se ei minuun sisäisesti mitenkään vaikuta.

Ja työskennellessäni itseni ulos raunioistani, minun oli lennettävä. Ja minä lensin. Jäin tuohon rauniomaailmaan vain muistoissani, niin kuin on tapana, jälkikäteen. Siten olen "abstrakti muistoilleni".

Eräänlaiset kristallimuodostelman, jota vasten pateettinen laava on täysin voimaton."

Klee, idealisti luonnon armoilla, sisäistä luontoa tutkimassa. Kleen keskeisiä aiheita oli prosessi, jonka mukaan luonto antautuu taiteilijan uudelleen hahmotukselle, "muistojen" kautta. Tämän prosessin monikerroksisuus ja abstrahoivan älyn lähteet punnitaan monin

orgaanisen ja epäorgaanisen luonnon lainalaisuuksien esimerkein. Kleessä ilmenee samaa luonnon mystiikkaa kuin intiaanien näkemyksissä, kosmogonisia rakennelmia myöten. Nöyrä suhde luontoon ja maailmankaikkeuteen opettajana ei kuitenkaan merkitse älyllisyyden, inhimillisen sisäisen luonnon kykyjen käyttämättä jättämistä. Päinvastoin. Induktiivinen kokemusperäisten tietojen järjestäminen ensi vaiheessa luonnon havaintojen, luonnossa ilmenevien "immanenttien" tendenssien nojalla, johtaa myös abstrahoivan älyn voimien tunnustamiseen, subjektiivisen luonnon löytämiseen.

Utopiat vaativat abstraktioita, totuuden, konkreettisen paljastaminen ja selvittämien vaatii abstraktiokykyä. Utopiat syntyvät kuten jumalatkin tämänpuoleisesta kurjuudesta, lainomaisesti. Utopia on jumaluus historiaan heitettynä. Uskonnotko oopiumia, silloin utopiat ovat amfetamiinia. Utopioiden ohjelmalehdillä jyrätään kansoja. Vaikutanko kyyniseltä? Ei, vaan skeptiseltä. Olenhan modernisti, ja modernistin tehtävä on repiä verho verhon jälkeen, käyttää verhoja hyväksi niin että selviää verhojen luonne. Jos ihmisen tarpeista utopioihin ja jumaliin ryhtymisestä tekee taidetta, eikö silloin myös ala paljastua tämä mielen "abstraktiokyvyn" todellinen laajuus, sen väärinkäyttö?

Tänään tulee kysyä, mistä meidän aikamme tahtoo meidän vapautuvan, millaisesta elämästä, millaisesta taiteesta? Mikä meissä on kristallia, kovuutta, tunteettomuutta, vai onko se vielä "selkeyttä", "viileyttä"? Mitä lähiöarkkitehtuuri todistaa?

Viileä romantiikka pateettista romantiikkaa vastaan. Maailmansodan varjossa. Niin, askeleemme vievät kahtaalle, yhä viileämpään romantiikkaan, pettymysten kirjaamiseen, uhreiksi, katsojiksi, tai mikä kauheampaa, yhä tehokkaammin edeten sokeina, vahvemmat lelut kourissa. Olemme saaneet todistaa, miten romantiikka tekee meistä, kansoista, luonnosta selvää, olemalla päättäjien ja konkreettisten taiteilijoiden, kenraalien vertauskuvallista materiaalia. Tässä abstraktiokykyä vailla vertaa! Sota on tarpeeksi hulluille taideteos ilman ääntä, elokuva ilman hajuja, ruumis ilman kipuja, abstraktio.

On ehkä tärkeää huomata, että ulkoisen kieltämisen lisäksi on mahdollista vapautua alentamalla rimaa, karkeuttamalla. Aivan kuten Kleen esittämässä vertauskuvassa taiteilija puun runkona, kanavana, luova prosessi rupeasi virtaamaan takaisin juuriin, kasvattaisi kyhmyjä, kenenkään näkemättä, kenenkään iloitsematta, kenenkään hyötymättä.

#

Romantiikan olemus ei selity vain tyypillisesti romanttisiksi kutsuttujen ilmiöiden ja taiteiden katselmuksella.

Kysymyksessä on kokonainen reaktiokompleksi, jossa elää sama romanttinen peruskaava, dialektinen ajattelu, orgaaninen kontra mekaaninen, energian virtaus kohti ratkaisevia (myrskyisiä, vallankumouksellisia) kynnyksiä initaatioineen, utopioineen ja rituaaleineen. Romantiikan oivallukset goottilaista uushämärää ja angstia myöten ovat tunteellisia, tiedollisia ja toiminnallisia reaktioita, joita teknistyvä, porvarillistuva ja sivistyksellistävä, vauhdiltaan kiihtyvä maailma sai aikaan. Sekä yksilön että kollektiivin todellisuutta ryhdyttiin tutkimaan uusien käsitejärjestelmien kehittyessä, uusien objektiivisten todistuskappaleiden valossa. Ehkä juuri nopeuden kiihtymisen tähden. Kuin kukkaa, jota voidaan paremmin ymmärtää kameran vangittua sen kasvun, kukoistuksen ja lakastumisen lyhyessä ajassa. Utopia on kaipuu vihkiymykseen, lopulliseen harmonian ja selkeyden tilaan historiassa. Abstraktioon johtava tie ennakoi ja samalla paljastaa tämän utooppise unelman piirteitä:

- "Täydellinen valo ja selkeys" - Impressionismi, Cézanne
- "Täydellinen tahto" - Picasso
- "Täydellinen suvaitsevuus" - Surrealismi, Miro
- "Täydellinen tunne" - Malevits-Mondrian
- "Täydellinen hartaus" - Klee, Rothko

Kuvataiteellinen kenttä palvelee sekä tekijäänsä, ennakoivana utopian tilana, mahdollisuutena nähdä, järjestää näkemyksensä mukaan, elehtiä, että tarjoaa metaforan kautta tämän vapauden kokemuksen katsojalle.

Tajunnallisella tasolla taide kilpailee vallankumouksen kanssa samasta utopiasta. Probleema modernististen taiteen olemuksesta marxilaisessa päässä lienee se salainen kiukku, joka herää verratessa työläistä taiteilijaan, jolla on sama ruumiillisen työn historia. Työläinen muuttuu vieraantuessaan (lue = on vieraantunut kapitalistisessa järjestelmässä) tavaraksi, ruumiinsa ja työnsä myyntituotteeksi. Mutta taiteilija muuttuu taiteeksi. Jonkin pirullisen takaportin kautta hän abstraktisesta tuntemattomastaan käsin, subjektiivisuudestaan käsin kykenee jatkuvalla syötöllä luomaan uusia tavaroita, ikiliikkujan tavoin, kutsuupa tätä vielä "vapaudeksi" ja astuu käsityöläisyydestään oman luokka-asemansa ja lahjakkuutensa petturina hallitsevan luokan makuvirtausten palvelukseen. Taiteilija toimiessaan yhteiskunnallisen painekattilan varaventtiilinä vähentää vallankumouksellista painetta silloinkin kun hän heijastaa omaa aikaansa, mutta on valinnut

abstraktiset keinot. Silloin, kun hän pyrkii johdonmukaisesti soinnuttamaan ulkoisen maailman vieraantumista edistäviä mekanismeja yhteen subjektiivisten elintuntojensa kanssa, eli kun hän käyttää vieraantumistaan taiteellisen työnsä perustana.

Etenkin kärsimyksen esineellistäminen abstraktin keinoin verottaa mahdollisuuksia vallankumouksellisuuteen.

Eriaikaisuus (tajunnan ominaisuus), turvautuminen "ajattomaan", onnellisuuteen, huippukokoemusten dokumentointi tai anakronistinen subjektiivisuus, hipaisee itse materialistisen filosofian asenteita inhimillisen luontemme kiertämättömällä tavalla. Emme toimi ilman uskoa tuonpuoleiseen tai uskoa parempaan, kommunistiseen yhteiskuntaan. Kysymys on siitä, että inhimillisen tajunnan pyrkimyksiä abstraktioon elämäntilanteessa, jossa tajunnallinen "pakeneminen" on mahdollista, täytyy rajata tai ainakin voimallisesti suunnata a) tähän ja nyt b) luokkatietoisuuden kasvattamiseen. Kulttuuria, joka tätä asiaa ei palvele, on torjuttava.

Mutta samalla kärjistyä myös tiedostamaton ristiriita itse materialistisen filosofian ytimessä, sen idealistisessa olemuksessa, sillä myös käsitys tulevasta on johdettu abstraktiokyvyn avulla. Tätä utopiaa vastavaa taidetta, vapauden ja vastuun taidetta ei voida ennenaikaisesti sallia, siitä ei oikeastaan voida puhua, koska sellaista ei voi vielä syntyäkään. Mitä sitten on sanottava abstraktiokyvystä, joka ilmentää itseään kirjallisuuden muodossa?

Samalla kun marxilaisessa kirjallisuudessa voidaan käsitellä todennäköisesti tulevaisuuden paremmassa yhteiskunnassa tarvittavia eettisiä ominaisuuksia, jättäytyy kuvataide kirjallisuuden kuvittajaksi eikä saa liikkua omimmalla alueellaan, visuaalisten elementtien kentällä ilman vartijaa, kirjallista merkitystä juuri siksi, että kuvallinen ajattelu on abstraktioon johtavana, abstraktio-prosessin ja subjektiivisuuden taso **ennen kieltä**. Psykologisesti katsoen abstrakti kuva, ennen kieltä, vastaa myös niitä tunnetiloja, **joista utooppinen intentio ammentaa voimansa**. Tältä tasolta myös moraalinen asenne saa irrationaalisen uskonsa tulevaisuuteen, jota ilman eettisesti toimivaa yhteiskuntaa ei voida kehittää keskellä moraalittomuuden, vääryyden ja suunnittelemattomuuden todistuskappaleita vyöryvää maailmaa. Taide ennen kieltä merkitsee lapsen vapautta tiedostamiseen, viisauteen, tunteiden kautta. Taiteilija-aikuisuuden kautta se merkitsee metaforan käyttöä, jossa abstraktio ei ole sensuuri vaan portti sanoin kuvaamattomaan.

Tämän symbolin aseman hämäryys siltana, jossa liikenne kulkee kahteen suuntaan, on itsetiedostuksen hämärän astetta, ei epätodellisuutta.

Olkoon abstraktiokyky, kuvallinenkin, pelkistämisenä tapahtuva analyysi, juuri tuo kohti konkreettista suuntautuva tiedostuksen menetelmä. Mutta lisäksi, että ulottuvuuksia on vähintään kaksi, objektiivinen, ulkoinen ja subjektiivinen, sisäinen. Inhimillinen tajunta näyttää olevan sikäli ainutlaatuinen aistielin, että sen piiriin kuuluu tiedostaa, ottaa omakseen myös subjektiivinen ulottuvuus, samalla tavoin epätäydellisestä "abstraktista" konkreettiseen (kokemiseen) oivaltamisen tietä kuin tiedostaa ulkoinenkin.

Subjektiivinen äärettömyys objektiivista äärettömyyttä vastaan. Näiden välinen silta, fasadi ja sensuuri on nimeltään abstraktio, symboli, metafora.

On väärin tehdä abstraktinen kenttä subjektiivisen ulottuvuuden synonymiksi. Voisi sanoa abstraktiota subjektiivisuuden julkisivuksi, jota valaisee konkreettinen todellisuuden valo, heijastus. Mutta se ei ole vain fasadi, vaan myös portti ja silta joka välittää tiedostuksen liikettä.

Riippuen käsitejärjestelmästäämme sisältyväst asenteesta, me joko **päädymme** yhä "abstraktisempiin", pelkistetyypiin asemiin, muotoihin, tiloihin tai **lähdemme liikkeelle** abstraktisesta, vajavaisesta, epätäydellisestä kohti konkreettista todellisuutta.

Olemme tilanteessa, jossa nämä vastakkaiset liikkeet eivät tunnusta toisiaan, toistensa arvoa, toistensa todellisuutta. Tarvitsemme ristiriidan tilalle synteessin, jossa nämä liikkeet sisältyvät vailla yksipuolisuutensa vääristymiä.

Sillä aikaa ei ole enää kuin rajoitetusti. On luotava tälle äärelliselle maapallolle näkemys, joissa yhtyvät nämä keskenään vastakkaiset suunnat. Ilman tätä synteesiä, kulttuuri on utopiaa, romantiikkaa. Ilman tätä synteesiä on vallankumous vailla päämäärää ja ammentaa päämääränsä siitä, mistä kieltää itsensä, eikä jäljelle jää kuin tiedostamaton myyttien diktatuuri, jälleen romantiikkaa.

Kuvat:

1. Michelangelo, David, 1501-1504
2. Paul Klee, Maalaisklovni, 1925, sivellinpiirustus
3. Jan Kenneth Weckman, Ansa, 1978, mustaliitu
4. Giotto, Pyhän Fransiskuksen stigmatisaatio, xxx
5. Paul Cézanne, Terrassikukkula taloineen ja puineen, 1881, piirustus
6. Jan Kenneth Weckman, Analyytikon sohva, 1979, lyijykynä
7. Paul Klee, "Valo ja niin paljon muuta", 1931 vesiväri, öljy
8. Robert Duvall, elokuvassa "Ilmestyskirja. Nyt"
9. Paul Klee, Koomiset ratsastajat, 1935, lyijykynä

Lähdekirjallisuus:

- Panofsky, Erwin: Idea, a Concept in Art Theory, London, Harper & Row 1968
- Schildt, Göran, Cézanne, Stockholm, Wahlström & Widstrand 1946
- Klee, Paul, Notebooks 1-2, The Thinking Eye, The Nature of the Nature, London, xx 1973
- Klee, Felix, (ed.), The Diaries of Paul Klee 1898-1918, xx, California University Press 1964
- Read, Herbert, Vuosisatamme maalaustaiteen historia, xx Otava 1963
- Sarje, Kimmo, Abstraktinen vai konkreettinen, Kanava 5/77